İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy.13, 2009, s. 295-304.

Hz. Muhammed'den Sonra Nesh Meselesi

Dr. Yüksel MACİT*

İslam âlimleri genelde Peygamberden sonra neshi kabul etmezler, ancak birkaç alim Kur'an'dan bir hükmün kıyas ve icma ile neshini caiz görmüştür. Daha önemlisi İmam Maturidî (ö333/944) Te'vilatu Ehli's-Sünne kitabında ictihad ile neshten bahsetmektedir. O, Hz. Ömer'in Kur'an'da geçen müellefe-i kuluba zekât vermemesini ictihad ile nesh olarak değerlendirmiştir. Biz de onunla aynı görüşteyiz. Peygamberden sonra nesh caizdir, çünkü şartlar değişiyor. Bu bir değerlendirmedir, başkaları başka değerlendirme yapabilir. Konu tartışmaya açıktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, sünnet, kıyas, icma, ictihad, nesh.

The Discussion of Repeal in The Post-Prophet Muhammad

In General Islamic scholars did not admit repeal in the Post-Prophet Muhammad, but a few schoolars permited repeal of one decision of Qur'an by the analogy and the consensus. As more important, the Imam Maturidî (d.333/944), in Te'vilatu Ehli's-Sunna, mentioned repeal by ijtihad. He evaluated that Omar was not giving alms to muallafatu'l-kulub mentioned in Qur'an, as repeal by ijtihad. We agree with him. The repeal in Post-Prophet is permissible, because conditions are changing. Tis is a evaluation, the others can evaluate else. The matter is discussible.

Key Words: Qur'an, sunna, analogy, consensus, ijtihad, repeal.

Giriş

Daha önce bazı eserlerimizde, Hz. Ömer'in ilgili ayet varken müellefe-i kuluba (kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenlere), artık size ihtiyaç yoktur diyerek zekât vermemesinden ve her hukuk sisteminde gerekçesi değişen yasaların yürürlükten kaldırılmasının doğal karşılanmasından hareketle İslam hukukunda da Peygamberden sonra neshin devam etmesinin tabiî olduğunu, bu neshi tevil ile reddetmektense nesh edilen bir hükmün ihtiyaç

* Dr., İnönü Üniversitesi Darende İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, ymacit@ inonu.edu.tr

varsa tekrar uygulamaya konulabileceğini kabul etmenin hukuk mantığı açısından daha doğru olacağını belirtmiştik.[1] Hz. Ömer'in benzer uygulamalarına da dayanılarak konuya ahkâmın değişmesi bağlamında bakan çalışmalar da yapılmıştır.[2] Ancak biz bu makalede meseleyi Hz. Muhammed'den sonra nesh bağlamında ve İmam Maturidî'nin (ö.333/944) Hz. Ömer'in müllefe-i kuluba zekât vermemesini "ictihad ile nesh" olarak değerlendirmesi ekseninde tartışacağız. Tartışmaya geçmeden önce neshin anlamı ve kısımları üzerinde kısaca durmamız uygun olur.

Nesh sözlükte izale, giderme, nakil, iptal ve kaldırma anlamlarına gelir. Fıkıh usûlü kitaplarına göre terim olarak nesh, şer'î bir hükmün daha sonra gelen şer'î bir hüküm ile kaldırılmasıdır. Fıkıh usûlcüleri her iki hükmün, nasih ve mensuhun şer'î olması kaydını koyarlar. Neshin tanımında ihtilaf yok değildir, ancak ihtilaf daha çok lafzîdir, üslup farklıdır, hepsi özde yukarıdaki tanımda birleşir.

Nesh genelde dört kısma ayrılır: Kitab'ın (Kur'an) Kitab ile neshi, sünnetin sünnet ile neshi, Kitab'ın sünnet ile neshi ve sünnetin Kitab ile neshi. Kur'an'da neshi kabul etmeyen birkaç kişi hariç, ilk iki kısım neshte âlimler arasında ihtilaf yoktur. Son iki kısım neshte ihtilaf vardır. Bazı fıkıh usûlü kitaplarında Kur'an'ın kıyas ve icma ile neshi de tartışılmıştır. Azda olsa bunlar ile neshi mümkün gören âlimler vardır. Yukarıda atıfta bulunduğumuz ve aşağıda daha geniş olarak ele alacağımız üzere İmam Maturidî biraz daha ileri giderek Tevilat'ında, "ictihad ile nesh"ten söz etmiştir. Biz bu nesh kısımlarından Peygamberden sonra nesh ile doğrudan ilgisi olan kısımları tartışacağız.

I. Kur'an'ın Kıyas İle Neshi

Fıkıh usûlcüleri, büyük çoğunluğa göre Kur'an'ın kıyas ile nesh edilemeyeceğini vurgularlar, aksi görüşte olanların az olduğunu belirtirler, kendileri de Kur'an'ın kıyas ile nesh edilemeyeceğini söylerler. Bu konuda onların gerekçelerinin ve karşı görüşü nasıl tevil ettiklerinin kendi ifadelerinden görülmesi için bazı örnekler:

Ebu'l-Velid el-Bâcî (ö.474/1081) şöyle demektedir:

"Fakihlerin büyük çoğunluğu ve usûl sahipleri kıyas ile neshin caiz olmayacağı üzerinde ittifak etmişlerdir. Ebu'l-Kasım el-Enmatî (ö.288/901)[3] ise şöyle dedi: 'Celî (açık) kıyas ile nesh caiz olur.' Bu ihtilaf değildir, çün-

[1] Bk. Macit, Yüksel, *İslam Anayasa Hukukuna Giriş*, Tavas 1990, s. 62-63; a. mlf., *İslam Hukuku Alanında Nadir Fikirler*, Malatya 2002, s. 87-88; a. mlf., *Mutezile'den Aforizmalar*, İstanbul 2004, s. 59-60; a. mlf., *İslam Hukuku*, Malatya 2006, s. 131-133.

[2] Bk. Köse, Saffet, "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış," *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Nisan 2007, sayı: 7, s. 13-50.

[3] Enmatî, Şafiî mezhebinde üstün görülen âlimlerden biridir, Müzenî ve Rebi'den fıkıh öğrenmiştir, İbn Süreyc de ondan fıkıh almıştır. Bk. el-İsnevî, Abdurrahim, *Tabakatu'ş-Şafiiyye*, Beyrut 1987, I, 33, no, 26.

kü celî kıyas ona göre *mefhumu'l hitap*tır; bu hakikatte kıyas değildir, nutk (söylenmiş) gibidir. Şaz (az) bir grup ise şöyle dedi: Kendisiyle tahsis vaki olan/gerçekleşen her şey ile nesh olabilir."[4]

es-Serahsî (ö.490/1097) ise şöyle der:

"Âlimlerin cumhuru arasında Kitap ve sünnetin kıyas ile nesh edilemeyeceği hususunda ihtilaf yoktur. Şafiî ashabından İbn Süreyc (ö.306/918) bunu caiz görmektedir, ancak onlardan el-Enmatî bu şebeh (bazı yönlerden benzetme) kıyası ile caiz olmaz, asıllardan çıkarılan kıyas ile caizdir; Kur'an'dan çıkarılan her kıyas ile Kitab'ın neshi caizdir, sünnetten çıkarılan her kıyas ile sünnetin neshi caizdir; çünkü bu hakikatte Kitab'ın Kitab ile, sünnetin sünnet ile neshidir, bu şekilde kıyas ile hüküm hakikatte Kitap ve sünnet üzerine havaledir diyordu. Bu görüş sahabenin ittifakı ile batıldır; onlar Kitap ve sünnete muhalif reyin terk edilmesi üzerinde birleşmişlerdir. Nitekim Ömer (r.), cenin hadisi hakkında şöyle demiştir:

'Nerdeyse o konuda reyimizle hükmedecektik, Hâlbuki hakkında Rasulullah'ın sünneti varmış.' Ali (r.) ise şöyle demiştir:

'Din rey ile olsaydı mestin altı üstünden meshe daha layık olurdu, fakat Resulullahın mestin altını değil üstünü mesh ettiğini gördüm.'

Ayrıca kıyas, ilmi gerektirmezken onun ile kesin olarak bilgiyi gerektiren şey nasıl nesh olur? Açıkladığımız üzere nesh hükmün bekasının müddetini ve onun o vakte kadar güzel olduğunu beyandır, güzelin vaktinin sona erdiğini bilmede reyin gücü yoktur. Bu kıyas ile sabit hüküm Kitap ile sabit olur iddiası ise zayıf bir sözdür; Kitap ve sünnette açıklanan asla kıyas edilen vasfın, nas ile sabit hüküm manası taşıdığı kesin değildir. Kıyas edenlerden hiç kimse hadiste sayılan altı şey dışında riba hükmü, içinde bu altı şeyin zikredildiği nas ile sabittir demez."[5]

Yaptığımız bu nakillerden anlaşılıyor ki, Kur'an'dan bir hükmün kıyas ile nesh edilebileceğini düşünenler ve bunu ifade edenler olmuştur, ancak görüşleri tevil edilerek, yumuşatılarak Kur'an'ın kıyas ile nesh edilebileceği şeklinde bir sonucun çıkmamasına çalışılmıştır. Kıyasa rey karıştığı için kıyas ile neshten sakınılmıştır. Sahabeden rey aleyhi sözler nakledilmiştir, ancak onların rey ile fetva verdiklerine dair rivayetler de gelmiştir. Bu cümleden olarak en-Nazzam (ö.231/845), sahabe dinde rey ile hüküm vermeyi kınadığı halde kendileri rey ile hüküm vermişlerdir ve bu konuda çelişkili

[4] el-Bâcî, Ebu'l-Velid, *İhkamu'l-Fusul fî Ahkami'l-Usul*, (thk. Abdulmecid Türkî, Beyrut 1986, s. 429. Bâcî, sahabi kavli (görüşü) ile de neshin gerçekleşmeyeceğini belirtir. Bk. el-Bâcî, *İhkam*, s. 427.

[5] es-Serahsî, *el-Usûl*, İstanbul 1984, II, 66.

rivayetlerde bulunmuşlardır diye onları tenkit etmiştir.[6] Sahabenin ya reyi kınayan sözleri yanlış veya rey ile hükmetmeleri yanlıştır veyahut kınanan rey nas varken gerekçesiz, keyfi olarak hüküm verme olmalıdır.

Kadı Abdulcebbar (ö.415/1025) bu hususta eş-Şer'iyyat'ta şöyle der:

"Açıklandığı üzere rey (re'y) lafzı ile yapılan yerme (zem) özel konudadır, rey sözü ile özel olarak bizim dediğimize karşı itiraz edilemez. Rey ancak kıyas yapan kimse ve ictihad metodunu kabul edenden vâki olur, reyi tevil etmek gerekir. Bu göstermektedir ki sahabe füru hakkında ve onların hükmünü asıllarda ictihad ve kıyas yoluyla talepte dünya işleri ve harpler vb. konularda reye taalluk eden bir yola girmişlerdir ve onun için o konularda görüşü reye izâfe etmişlerdir. Yine onun için Emirü'l-müminin (Ali): Benim reyim (görüşüm) ve Ömer'in reyi, efendilerine çocuk doğurmuş cariyelerin satışından men ederdi, sonra onların satışını caiz gördüm demiştir; bir reyden başka reye geçmiştir, iki yoldan birini kötülemeden, yeni görüşü ile eskisini inkâr etmeden. Bu bizim kastettiğimiz reydir. Ebû Haşim (ö.321/933), Resulullahın ictihadı tasvibi konusunda Muaz haberine dayandı; çünkü Muaz, Kitab ve sünnette bulamadığında reyi ile ictihad edeceğini söylemişti.[7] Ebû Ali el-Cübbaî (ö.303/915) bu haberin sıhhatini zayıf bulsa da, o haber ile istidlâl ciheti açıktır. Peygamber (sav), Muaz'ın rey ile ictihadını tasvip etti. Nerdeyse murad edilen yalnız kıyas ve ictihad metodu olduğu zaman ictihad reye izâfe edilir, çünkü o nas üzerinde düşünmek şeklinde ictihad etseydi, ictihadın reye izâfesi doğru olmazdı ve Kitap ve sünnette hüküm bulunmadığında Muaz'ın reye geçeceğini söylemesi kesinlikle yanlış olurdu. Çünkü o iki kaynaktan birinde bulunan nas ile ictihad etseydi, hüküm Kitab ve sünnette yok olmazdı ve üçüncü sırada ictihadı zikretmesi doğru olmazdı."[8] Kadı Abdulcebbar, el-Umed'de de şöyle der: "Rey, şer'î örfte ictihad ve kıyası birlikte ifade eder"[9]

Bu açıklamaya göre rey, ictihad ve kıyas olarak hüküm kaynağıdır, rey kötü bir şey değildir. Bilindiği üzere Kur'an'ın rey ile tefsir edilmesini kınayan hadis rivayeti de vardır, ama sonuçta Kur'an yine rey ile tefsir edilmiştir; tefsir kitapları ortadadır. Rey ile tefsir, rey ile hüküm kaçınılmazdır. Önemli olan reyin makul ve toplumun yararına olmasıdır. Rey bu açıdan

[6] Bk. er-Râzî, Fahreddin, *el-Mahsul*, (thk., Taha Cabir Feyyaz Alvanî), 2. Baskı, Beyrut 1992, IV, 334-336. Nazzam'ın sahabeyi tenkitlerini Razî, Cahız'ın Fütya kitabından nakletmiştir. Nazzam'ın konumuzla ilgili bir tenkidi şöyledir: "*Ebu Bekr'den şöyle dediğini rivayet ettiniz: Allah'ın Kitabı hakkında reyimle dersem (hükmedersem) beni hangi yer saklar. Sonra şöyle rivayet ettiniz: Ebu Bekr'e kelale'den soruldu, o şöyle dedi: O konuda reyimle diyorum, doğru ise Allah'tan, hata ise benden ve şeytandan.*" er-Râzî, *el-Mahsul*, IV, 334.

[7] Bk. Tirmizî, "Ahkâm", 3; Dârimî, "Mukaddime", 20; İbn Hanbel, *el-Müsned*, V, 230, 236, 242.

[8] Kadı Abdulcebbar, Ebu'l-Hasen, *el-Muğnî fî Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl*, XVII. eş-Şer'iyyat, Kahire 1963, s. 300.

[9] Ebu'l-Huseyn el-Basrî, Muhammed b. Ali b. Tayyib, *Şerhu'l-Umed*, (thk. Abdulhamid b. Ali Ebu Züneyd), Medine 1410/1989, I, 379.

değerlendirilir. İlgili ayet[10] ve Peygamberin uygulaması olmasına rağmen Hz. Ömer aklî gerekçelerle, malın tekelleşmemesi, sonra gelen Müslümanlara bir şeyler kalması ve sınırların korunması için, alınan toprakları (Sevad arazisi) savaşanlar arasında dağıtmayıp vergi karşılığında sakinlerine bırakmıştır.[11] Buna karşı çıkanlar olunca bazı ayetlerle[12] dolaylı bağlantı kursa da Ömer'in gerekçeleri aklîdir, reye dayanmaktadır, reyi de Müslümanların maslahatına bağlıdır. Bize göre bu olay rey ictihadı ile nesh olarak görülebilir. Hz. Ömer bu konuda ayete dayanmıştır hükmünü öne çıkaranlar da olabilir.

II. Kur'an'ın İcma İle Neshi

İcma ile nesh[13] konusunda da âlimlerin çoğunluğu olumsuz düşünmektedir, ancak icma ile neshe ılımlı bakan ve bu görüşte olan âlimler de vardır.

Kadı Abdulcebbar, icma ile nesh hususunda şöyle bir diyalektikte bulunur:

"Eğer denirse: Siz şöyle diyorsunuz: İcma kesin delil olsa da, onun ile nesh gerçekleşmez."

"Ona şöyle denir: Nesh vaki olacak şekilde icma bulunsaydı, icma ile neshin gerçekleşmesi doğru olurdu. Ancak ondan men edilir, çünkü icma ile nesh bulunmaz veya bulunduğu zaman nesh diye isimlendirilmekten men edilir. Bu konuda ve benzerlerinde dediğimiz şey, söylediğinize muhaliftir. Biz deriz ki, bu konuda ihtilaf caiz olmaz. Tahsis ve başka konuda icma ve ef'âl (Peygamberin fiilleri) ile beyan gerçekleşebilir, çünkü ileride açıklayacağımız üzere delil (ayet), icma'ın delil olduğunu göstermiştir."[14]

Kadı Abdulcebbar'ın bu ifadelerinden anlaşıldığına göre sanki o, icma ile nesh olur diyecek diyemiyor, muhalif icma'ı, tahsis gibi beyan olarak niteliyor. Aynı tutumu akıl ile nesh konusunda da gösteriyor, şöyle diyor:

"Eğer denirse: Nesh akılların delilleri ile gerçekleşmez diyorsunuz. Siz de akıl delilinin delâletini sınırlamış oluyorsunuz."

"Ona şöyle denir: Bize göre nesh, ıskat ve izale (düşürme ve giderme/kaldırma) şeklinde olduğu zaman akıl ile nesh gerçekleşebilir, fakat nesh diye isimlendirilmez. Ama nesh, birinci hükme zıt şer'î hüküm ile (değiş-

[10] *"Biliniz ki, ganimet olarak aldığınız bir şeyin beşte biri Allah, Resulü, onun akrabaları, yetimler, yoksullar ve yolcular içindir."* Enfal (8), 41. Bu ayete göre geri kalan ganimet savaşanlarındır.

[11] Bk. Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harac*, 5. Baskı, Kahire 1396 h., s. 25-38; Ebu Ubeyd, Kasım b. Selam (ö.224/839), *Kitabu'l-Emval*, (thk. Muhammed Halil Heras), Beyrut 1986, s. 151-154.

[12] Haşr (59), 8-10.

[13] İcma-nesh ilişkisini çeşitli yönlerden ele alan şu esere bakmakta yarar vardır. Pekcan, Ali, *Klasik usûl Düşüncesinde İcma Doktrini*, Konya 2009, s.128 vd.

[14] Kadı Abdulcebbar, *el-Muğnî*, XVII. eş-Şer'iyyat, s. 91.

tirme şeklinde) olduğu zaman akıl delili ile nesh gerçekleşmez. Çünkü aklî deliller, böyle neshe delâlet etmez." [15]

Serahsî ise şöyle der: "İcma ile neshe gelince bazı üstatlarımız (şeyhlerimiz) buna cevaz vermiştir. Şu yolla ki, icma nas gibi yakin (kesin) bilgi ifade eder, onun ile nesh caiz olur. İcma meşhur haberden daha kuvvetlidir, nassa ziyâde konusunda işaret ettiğimiz üzere, icma ile bu daha önceliklidir. Ancak üstatların çoğunluğu icma ile neshi caiz görmez; çünkü icma görüşlerin bir şey üzerine birleşmesinden ibarettir. Açıkladığımız üzere Allah katında bir şeyin güzel veya çirkin olduğunun vaktinin son bulduğunu bilmede reyin gücü yoktur. Sonra nesh zamanı Resulullahın hayatta olduğu zamandır, ondan sonra nesh olmayacağı üzerine ittifak etmişizdir."[16]

Serahsî, icma ile neshi mümkün gören Hanefî üstatların ismini vermiyor, ancak Fahreddin er-Râzî (ö.606/1209) onlardan isim veriyor, şöyle diyor: "İcma'ın nasih olmasına gelince İsa b. Eban (ö.220/835) buna cevaz vermiştir. Doğru olan bunun caiz olmamasıdır."[17]

Necmüddin et-Tûfî (ö.716/1316) el-Bülbül adlı muhtasar fıkıh usûlü eserinde icma ile nesh konusunu şöyle özetler: "İcma nesh olmaz, icma ile de nesh olmaz. Çünkü nesh ancak peygamber zamanında olur, o zaman da icma olmaz; çünkü nasih ve mensuh birbirine zıttır, icma nassa zıt olmaz, ona aykırı olarak kurulmaz. İlleti nas ile açıklanmış kıyasî hüküm, başkasına muhalif nas gibi nasih ve mensuh olur."[18]

Tûfî adı geçen eserinde başkasının eserini özetlese de, bir maslahatçı olarak onun icma ile nesh olur diyebilmesi beklenirdi, çünkü önemli olan maslahattır, naslar da, icma da maslahata mebnidir. Maslahat değişince ona bağlı hükümler de değişir. Ancak gerekçe olabilmesi için maslahat mazbut olmalıdır kaydı konabilir. Maslahattan maksat, şahsî çıkar değil, kamu/ toplum yararıdır.

III. Kur'an'ın İctihad İle Neshi

Geçen nakillerden anlaşılacağı üzere Kur'an'ın kıyas ve icma ile neshini caiz görenler az da olsa vardır, ancak onlardan çok daha ileri olarak İmam Maturidî, tefsir kitabı Tevilatu Ehli's-Sünne'de, Kur'an'da zekâtın verileceği yerlerle ilgili ayeti[19] tefsir ederken, Hz.Ömer'in, müellefe-i kuluba

[15] Kadı Abdulcebbar, *a.g.e.*, XVII. eş-Şer'iyyat, s. 90.

[16] es-Serahsî, *el-Usul*, II, 66.

[17] er-Râzî, *el-Mahsûl*, III, 357.

[18] et-Tûfî, Necmüddin Süleyman b. Abdulkavî, *el-Bülbül fî usûli'l-Fıkh* (Muhtasaru Ravdati'n-Nazır li'l-Muvaffak), Riyad 1383 /1963, s. 82.

[19] "*Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak fakirler, yoksullar, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenler (müellefe-i kulub), köleler, borçlular, Allah yolunda olan ve yolda kalan içindir. Allah, bilir ve hikmet sahibidir.*" Tevbe (9), 60.

zekât vermemesini anlatarak[20] şöyle demektedir:

"Bu ayette ictihad ile neshin cevazına delil vardır *(ve fi'l-ayeti delâletü cavazi'n-nesh bi'l-ictihad.)*[21]

İmam Şafiî, Ku'ran'ın sünnet ile nesh edilemeyeceğini söylerken,[22] İmam Maturidî'nin, Kur'an'ın ictihad ile nesh edilebileceğini söylemesi önemlidir. Bunu diğer mezhep imamları ve Mutezileden usûl sahipleri de söyleyememiştir.[23] Hatta bu çağda Yusuf Musa, Hz. Ömer'in müellefe-i kuluba zekât vermemesini, zamanla hükmün değişmesine güzel bir örnek olarak gösterirken, bunun bir nesh olarak anlaşılmaması için birçok tevil yapmıştır.[24] Ancak bu tevil ile kapanmaz, çünkü hükmün neshi zaman iledir; hükmün zamanla değişmesiyle nesh arasında bir fark yoktur. Nesh ya hükmü iptal edip yerine başka hüküm koymama veya başka hükümle değiştirme şeklinde olur.[25] Ancak nesh Peygamber döneminde hükmün değişmesi olarak sınırlanırsa, o zaman Peygamberden sonra hükmün kalkmasına veya değişmesine başka bir isim bulmak gerekir. Fakat bu şekli ve lafzî bir ayırım olur, hakikatte o yine nesh olur.

Hz. Muhammed'ten sonra Hz.Ömer'in müellefe-i kuluba zekât vermemesini İmam Maturidî'nin açıkça "icdihad ile nesh" olarak değerlendirmesini zamanımızda hükmün askıya alınması şeklinde yorumlayanlar var-

---

[20] *"Allah'ın 've'l-müellefeti kulubuhum' sözüne gelince daha önce zikrettiğimiz üzere Peygamber (sav) münafıkların reislerine zekât veriyordu, onları İslam'a ısındırmak için, rivayet edildiği üzere onlardan birine yüz deve veriyordu (...) Akra' b. Habis ve Uyeyne b.Fulan Ebu Bekr'e geldiler, ey Resulullah'ın halifesi, ekin bitmez, faydasız (ölü) arazi var, uygun görürsen orasını bize ikta'et (ver) dediler. Ebu Bekr onlara bir belge yazdı, Ömer'i de şahit gösterdi, şahit olması için orada olmayan Ömer'e gittiler, Ömer yazılanı işitince yazıyı ellerinden aldı, baktı, onu imha etti. Onlar Ömer'e kötü söz söylediler. Ömer şöyle dedi: Resulullah sizi İslam'a ısındırmak istiyordu, o zaman İslam azdı, Allah İslam'ı aziz etmiştir, gidin çalışın..."* el-Maturidî, Ebu Mansur, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, (nesih), Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, no: 47, 236

[21] Maturidî, *Te'vilatu Ehli's-Sünne*, 236/b. Maturidî, tefsirinde neshin diğer şekillerinden: Kitab'ın Kitab ile Kitab'ın sünnet ile, sünnetin Kitab ile ve sünnetin sünnet ile neshinden de bahsetmektedir. Bk. el-Maturidî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, (thk. Muhammed Müstefîz er-Rahman), Bağdat 1983, I, 212-214-348-351. İmam Matüridî'nin usûle ilikin görüşleri kakında bk. Pekcan, Ali, "İmâm Mâtürîdî'nin "Usûl-ı Fıkh"a Dair Görüşleri Ya Da "Meâhızü'ş-Şerâi"i Yeniden Kurmaya Çalışmak", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun 2004 (sayı: 2), s. 151-172.

[22] Şafiî, Risale'de (İstanbul 1985, 55) şöyle der: *"Sünnet Kitabı nasih (neshedici) değildir, ancak ona tabidir." "Allah'ın Kitabını ancak Kitabı nesheder."* el- Cüveynî'de şöyle der: *"Kitab'ın sünnet ile nesh olmayacağında Şafiî'nin cevabı kesin. Sözü sünnetin Kitab ile neshinde tereddütlü. Mütekellimlerin tercih ettiği görüş açık gerçektir: Kitab'ın sünnet ile neshi mümkündür."* el- Cüveynî, İmamu'l-Harameyn, *el-Burhan fi usûli'l-Fıkh*, (thk. Salah b. Muhammed), Beyrut 1997, II, 253.

[23] Mutezileden Kadı Abdulcebbar, nübüvvet Hz.Muhammed ile sona ermiştir, ondan sonra nesh olmaz der, talebesi Ebul-Huseyn el-Basrî ise Peygamberden sonra nesh olmayacağına dair hadis bulur. Bk. Kadı Abdulcebbar, *el-Muhit bi't-Teklif*, (thk. A.S. Azmî), ts, 25; Ebu'l-Huseyn el-Basrî, *el-Mutemed fi usûli'l-Fıkh*, Beyrut 1983, I, 373.

[24] Bk. Yusuf Musa, Fıkh-ı İslam Tarihi, (çev.: A. Meylanî), İstanbul 1983, s. 82-87.

[25] Bk. el-Hazımî el-Hemazanî, Ebu Bekr Muhammed b. Musa, *el-İtibar fi'n-Nasih ve'l-Mensuh mine'l-Asar*, (thk. Abdulmu'tî Emin Kalacî), 2. Baskı, Kahire 1989, s. 51-52.

dır.[26] Ancak fıkıh usûlü kitaplarında hükmün askıya alınması şeklinde bir kural yoktur, modern hukukta ise bu çok özel durumlarda olur, yürürlükte olan Sıkıyönetim Kanununun bir süre uygulanmaması, ihtiyaç olunca tekrar uygulanması gibi.[27] Hz. Ömer'den (M.634-644) çok sonra Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz'in (M.717-720) müellefe-i kuluba zekâttan pay verdiğine dair rivayetler vardır, ancak fakihlerin çoğu Hz. Ömer'in uygulamasına göre hüküm vermiştir. Hatta Hanefî fakih el-Mevsılî (ö.683/1284) bu konuda sahabe icma'ından söz eder.[28]

Bu konuda olduğu gibi Kur'an'dan bir hüküm ictihad ile nesh edilebilirse o zaman geriye ne kalır? Bu soru birçok Müslümanı kaygılandırıyor. Bu hissiyatı anlıyoruz, işitiyoruz, ancak bu, Kur'an'ın tümü ictihad ile nesh edilebilir anlamına gelmez; ibadetler gibi gerekçesi bilinmeyen hükümler kalır, gerekçesi bilinen, maslahatı değişen hükümler ictihad ile kaldırılır, metin durur. İhtiyaç olursa hüküm tekrar uygulanır.

Fıkıh usûlü kitaplarında geçen, nesh edilen hüküm bir daha uygulanamaz anlayışının Kur'an ve sahih hadisten açık bir temeli yoktur, usûlcülerin yorumudur. Nesh edilen hüküm bir daha uygulanamaz anlayışı yüzünden Kur'an'da neshi inkâr edenler vardır. Sayıları az da olsa bunlar geçmişte de[29] günümüzde de vardır.[30] Bize göre neshe dair açık ayetler[31] olduğu için Kur'an'da neshi inkâr yerine geçmişte nesh edildiği kabul edilen bir hükmün ihtiyaç varsa tekrar uygulamaya konulabileceğini kabul etmek hukuka daha uygun olur. Çünkü bütün hukuk sistemlerinde bir yasa bir anayasada kaldırılırken, sonraki anayasada tekrar konabiliyor. Nesh/yürürlükten kaldırma her hukuk sisteminde devam ediyor, İslam hukukunda neden devam etmesin? Bu hukuku eksiltmez, aksine geliştirir. Neshi inkâr hissîdir; Yahudiler de Musa'nın şeriatı mükemmeldir, değişmez, nesh olmaz demiştir,[32] ama zaman birçok hükmünü değiştirmiştir.

---

[26] Talip Özdeş, *Mâturidî'nin Tefsir Anlayışı*, (İstanbul 2003, s. 235-237) kitabında, Maturidî'nin bu görüşünü "*Nassla Sabit Olan Bir Hükmün Askıya Alınması*" başlığı altında vermektedir. Ona göre Maturidî nesh edilen bir hükmün tekrar uygulamaya konulup konulamayacağı hususunda bir açıklama yapmamıştır. Özdeş'in bu kitabının aslı doktora tezi olduğundan Maturidî'nin ictihad ile nesh görüşünü hükmün askıya alınması şeklinde yumuşatmış olabilir. Yoksa Maturidî'nin ictihad ile neshten söz ettiği açık. Uzun süre bir hüküm askıya alınmaz.

[27] Bk. Gözübüyük, A.Şeref, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, 26. Baskı, Ankara 2007, s. 69-70.

[28] Bk. el-Mevsılî, *el-İhtiyar*, İstanbul 1981, I, 118.

[29] Fıkıh usûlü kitaplarında Kur'an'da neshi inkâr eden Müslümanlardan genelde Ebu Müslim Amr b. Bahr el-İsbahanî (ö.322/934), kısaca Ebu Müslim el-İsfahanî ismi geçer. Bk. er-Râzî, *el-Mahsul fî İlmi usûli'l-Fıkh*, III, 307; Abdulaziz el-Buharî, *Keşfu'l-Esrar*, 3. Baskı, Beyrut 1417/1997, III, 302.

[30] Hüseyin Atay, *Kur'ana Göre Araştırmalar I-III* (Ankara 1997, 67) kitabında Kur'an'da Nesih Yoktur başlığı altında şöyle demektedir: "*İşte hayatım böyle devam ederken, Kur'an'a baktığım zaman mensuh, hükmü lağvedilmiş, yok farzedilmiş bir ayet problemimi çözdü. Bundan anladım ki, Kur'an'da hükmü kalmamış, geçersiz hiçbir ayet yoktur.*"

[31] "*Biz bir ayeti nesh eder veya onu unutturursak ondan daha hayırlısını veya benzerini getiririz.*" Bakara (2), 106. "*Biz bir ayeti başka bir ayetin yerine tebdil ettiğimiz/getirdiğimiz zaman, Allah ne indireceğini bildiği halde, Peygambere sen müfterisin dediler, aksine onların çoğu bilmezler.*" Nahl (16), 101. Ayrıca bk. Enfal (8), 65.

[32] Bk. Musa İbn Meymun, *Delaletü'l-Hairîn*, (thk. Hüseyin Atay), A.Ü.Basımevi, Ankara 1974, s. 415-418.

Sonuç

Hz.Muhammed'den sonra Kur'an'dan bir hükmün kıyas ve icma ile nesh edilebileceğini geçmişte söyleyen İslam âlimleri az da olsa vardır, ancak bu görüşleri tevil edilmiştir. İmam Maturidî ise Kur'an'dan bir hükmün ictihad ile nesh edilebileceğini söylemiştir; dayandığı delil, Kur'an'da ilgili hüküm varken, Hz. Ömer'in artık size ihtiyaç yoktur diye müellefe-i kuluba zekât vermemesidir. Bize göre Hz.Ömer'in bu uygulaması tevil ile kapanmaz; bu, İmam Maturidî'nin cesaretle belirttiği gibi ictihad ile neshtir. Adına ne denirse densin burada Kur'an'dan bir hükmün uygulanmaması söz konusudur. Ancak Hz.Ömer ve İmam Maturidî'nin yaptığı şey bir ictihad olduğundan onlara katılmayanlar olabilir. Bize göre maslahat her devirde değiştiğinden Peygamberden sonra da nesh olabilir. Ancak yalnız Allah için (mahz) ibadetlerin hukukî gerekçesi bilinmediğinden onlar değişim dışında tutulur. Biz bu görüşteyiz. Bunun dışındaki hukukî konuların değişmesi tartışılabilir.